

ПРОБЛЕМА ПЕРІОДИЗАЦІЇ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СТУДЕНТІВ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯTHE PROBLEM OF PERIODIZATION IN THE DEVELOPMENT
OF STUDENTS' INDIVIDUAL ACTIVITIES AT THE END
OF THE XXTH – EARLY OF THE XXIST CENTURY

У статті виокремлено провідні тенденції розвитку сучасних освітніх систем. Запропоновано в історії розвитку самостійної діяльності в українській педагогіці кінця ХХ – початку ХХІ ст. виокремити три основні та два допоміжні (пропедевтичний і прогностичний) етапи. Пропедевтичний етап (до 1991 року), який визначається передумовами, сформованими на час розпаду Радянського Союзу та відродження України як держави, виділений із метою з'ясування стану педагогічної теорії та практики в контексті ідей освіти, в яких почала діяти вітчизняна професійна освіта.

Перший етап (1991–1996 рр.) характеризується формуванням нових напрямів дослідження в освіті, пов'язаних із відновленням національних цінностей, поширенням ідей розвитку української освіти, а також зародженням цілісного підходу до вирішення проблем професійної освіти та теоретичним аналізом розробок із проблеми самостійної діяльності студентів в Україні.

Другий етап автор трактує як період активного поширення технічних засобів розмноження інформації: ксероксів, сканерів; дискусій у педагогіці щодо значення педагога як порадирика і консультанта. На цьому етапі здійснена структуризація засад і чинників самостійної діяльності як сукупності передумов і причин, які зумовлюють процес її реалізації у сфері освітньої практики й теорії; виділено основні її напрями. Із кінця 90-х років розпочався етап взаємозв'язку ідей змісту професійної освіти, корекція його цілей, оновлення форм, методів і засобів реалізації. Водночас ці наукові здобутки розрізнені, вимагають систематизації й узагальнення, дослідження генези.

Третій етап (2004–2013 рр.) через стрімкий розвиток інформаційних засобів і перехід більшості студентів на електронні навчальні джерела характеризується якісними змінами у самостійній діяльності, спостерігається взаємне зближення педагогічних розвідок у галузі діяльності студента та викладача, а також суттєве розширення функцій інформаційно-комунікаційних технологій у самостійній діяльності. Прогностичний етап (із 2014 р. – донині) характеризується поглибленням і розвитком тенденцій третього етапу, практично повного переходу джерел самостійної роботи студентів на електронні носії, значним розширенням її видів і можливостей, а також форм спілкування викладача та студентів.

Ключові слова: самостійна діяльність, розвиток, дослідження проблеми, теорія самостійної діяльності, студенти, викладач, заклади вищої освіти, кінець ХХ – початок ХХІ століття, періодизація.

Leading tendencies of the development of modern educational systems are highlighted in the article. It is offered to single out three main and two auxiliary (propaedeutic and prognostic) stages in the history of development of independent activity in the Ukrainian pedagogy of the end of XX – beginning of XXI centuries. The propaedeutic stage (until 1991), which is determined by the prerequisites formed at the time of the collapse of the Soviet Union and the revival of Ukraine as a state, is set out to clarify the condition of pedagogical theory and practice in the context of educational ideas in which national vocational education begins to operate.

The first stage (1991–1996) is characterized by the formation of new courses of research in education, related primarily to the restoration of national values, the spread of ideas for the development of Ukrainian education, as well as the emergence of a holistic approach to solving the problems of vocational education and developing the basics of theoretical analysis of disparate development of students' activities in Ukraine. The second stage is treated as a period of active spread of technical means of reproduction of information: photocopiers, scanners, etc; discussions in pedagogy regarding the importance of the teacher as a counselor and a consultant.

At this stage, the foundations and factors of independent activity are structured as a whole set of initial preconditions and reasons that determine the process of its realization in the field of educational practice and theory; its main directions are highlighted. From the late 1990s, there begins the stage of purposeful interconnection of ideas of content of vocational education, correction of its goals, updating of forms, methods and means of its realization. At the same time, these scientific achievements are scattered, requiring systematization and generalization, genesis research.

The third stage (2004–2013) due to the rapid development of information means and the transition of the majority of students to e-learning sources is characterized by qualitative changes in independent activity, there is a mutual convergence of pedagogical explorations in the field of activity of both the student and the teacher, as well as a significant expansion of the functions of information technologies in independent activity. The prognostic stage (from 2014 to the present) is characterized by deepening and development of the tendencies of the third stage, practically by complete transition of students' sources of independent work to electronic media, significant expansion of its types and opportunities, as well as forms of communication between the teacher and students.

Key words: independent activity, development, problem research, theory of independent activity, students, teacher, higher education institutions, end of XXth – beginning of XXIst century, periodization.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-3.5>

Цюприк А.Я.,

канд. пед. наук,

доцент кафедри практичної психології та педагогіки

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Постановка проблеми в загальному вигляді. На зламі ХХ – ХХІ століття якісні зміни потребують актуалізації абсолютно інших підхо-

дів до самостійної діяльності. Основа таких концептуальних підходів до побудови індивідуальної роботи – гуманістична парадигма, основний

напрямок якої – формування цілісної особистості майбутнього фахівця. Суттєва риса сучасної дійсності – постійні зміни, перетворення нашого сьогодення, що ставлять перед людством все нові завдання і проблеми. На тлі цих змін відбувається переоцінка ціннісної парадигми людського існування. Формально-знаннєва парадигма, яка сформувалася в педагогіці індустріального суспільства, була зорієнтована на цінність знання. Основними теоретичними установками цієї парадигми «були принципи класичної дидактики, а методологія відповідала логіці наукової раціональності. Такий підхід призвів до технологізації як дослідницької діяльності, так і освітнього процесу. Процес навчання розглядався як поетапний, педагогічно керований рух студента від незнання до знання» [1, с. 4]. Студентові відводилася роль лише об'єкта навчально-виховного процесу.

Нині зростає роль особистості, активізуються процеси гуманізації суспільства як гаранта виживання в умовах кризи індустріальної цивілізації. Все це не може не позначитися на формуванні пріоритетних напрямів і ціннісних орієнтацій вищої професійної освіти. Сучасна освіта не може не бути гуманітарною [3]. Вона не сприймається як «альтернативна» природничому або технологічному знанню. Специфічна особливість гуманітарного знання – надавати діяльності людини сенсу.

Нова особистісно-орієнтована освітня парадигма, в основу якої серед інших покладено й принцип фундаменталізації освіти, відображає потреби людської цивілізації початку XXI століття. Подальший розвиток «демократії і ринкових стосунків, досягнення ідеалу гармонійної особистості та суспільства, яке перебуває в гармонії з природою, можливі лише на базі фундаментальної і цілісної освіти, здатної реалізувати потребу людини у зміні сфер діяльності протягом всього її життя» [2, с. 179–180].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині педагогічна наука і практика накопичили значний досвід щодо самостійної діяльності студентів, зокрема у працях Е. Бондаревської [1], С. Гончаренка [2], Л. Кондрашової [3], А. Бугри [4], В. Бенери [5], З. Ковальчука [6], О. Малихіна [7], О. Муковіз [8], М. Солдатенко [9]. Водночас не досить досліджена проблема періодизації самостійної діяльності студентів, зокрема в умовах закладу вищої освіти, що й зумовило вибір тематики статті.

Мета статті – обґрунтувати етапи розвитку самостійної діяльності студентів в умовах закладу вищої освіти України кінця XX – початку XXI століття.

Виклад основного матеріалу. Розвиток професійно важливих якостей полягає в оновленні й творчому застосуванні теоретичних знань; формуванні самостійності як риси характеру; наближенні навчальної діяльності до майбутньої професії.

Оптимальне використання всіх видів самостійної роботи, знання функцій, дотримання умов її здійснення допоможуть успішно вирішувати завдання, поставлені перед вищою школою, та виховувати творчу особистість, збагатять процес проведення самостійної роботи, зроблять його цілеспрямованим і дієвим.

Спираючись на низку науково-педагогічних джерел [4; 5], можна виокремити провідні тенденції та шляхи реформування сучасних освітніх систем: фундаменталізація освіти, розбудова системи неперервної освіти, підвищення креативності в освіті для підготовки людей до життя в різних соціальних середовищах, розвиток самоосвіти, впровадження перспективних інформаційних технологій, забезпечення випереджального характеру всієї системи освіти, гуманітаризація змісту навчальних дисциплін, активізація тенденцій до зближення освітніх моделей у розвинених країнах.

Будь-яка освіта повинна бути гуманітарною, але спостерігається тенденція зведення процесу гуманітаризації до розширення кола предметів гуманітарного циклу, збільшення кількості годин у навчальному плані. Це вихолощує ідею гуманітаризації освітнього середовища, дискредитує її ціннісно-сміслову спрямованість [6]. Освіченість означає поінформованість і професійну компетентність, характеризує особистісні функції людини як суб'єкта суспільного процесу й індивідуального життя. Людина, здобуваючи освіту, відображає фрагменти культури, які до неї висувають ззовні, через призму власного «Я», співвідносить продукти чужого досвіду з особистим, осмислює їх, тобто наділяє власними смислами.

Зараз формується гуманістична парадигма, заснована на теоретичних положеннях гуманної педагогіки, гуманітарної методології, яка передбачає послуговування екзистенційним досвідом людини, її внутрішнім станом, ситуаціями людського буття. Гуманістична парадигма не перекреслює формально-знаннєву, а формується на її основі. Водночас актуалізується проблема вдосконалення системи організації самостійної роботи студентів, яка б формувала здатність особистості до творчого саморозвитку, самоосвіти, самоактуалізації як підґрунтя інноваційної педагогічної чи науково-педагогічної діяльності.

У використанні особистісно-зорієнтованих технологій основна мета навчання – розвиток студента як особистості, формування в нього потреби в самоосвіті та самовизначенні у навчальних і життєвих ситуаціях, усвідомлення особистої відповідальності за результат навчання. Знання, вміння і навички студента в такому разі розглядають не як мету навчання, а як засіб розвитку особистості. Прикладом особистісно-зорієнтованої технології є самостійна робота, організована в малих групах. Студенти перевіряють знання одне одного

за заздалегідь визначеною викладачем схемою: аналізують відповідь партнера, доповнюють та оцінюють її.

Основні принципи індивідуальної роботи студентів за філософських категорій (оптимізувати індивідуальне навчання студентів як відокремлене слід з урахуванням тісного зв'язку з розвитком фахової освіти як загальним і розвитком індивідуального навчання як особливим; для результативності індивідуальної роботи попри наукові обґрунтування й часові прогнози появи конкретного наслідку оптимізації необхідно забезпечити належні умови навчального процесу, адаптувати до таких умов педагогів і студентів, що увінчається максимальним успіхом фахової підготовки з мінімумом зусиль і навчального часу; одне з-поміж основних завдань індивідуальної роботи студентів – виокремлення закономірностей її оптимізації з-поміж інших непередбачених подій; в індивідуальній роботі студента необхідна реалізація змістової, структурної, функціональної єдності, оскільки нівелювання оптимізаційних форм істотно гальмує розвиток її змісту, а недооцінені функції є інноваційними змінами побудови навчання; індивідуальне навчання полягає насамперед в усвідомленні внутрішнього його змісту, розкритті протиріч тенденцій професіоналізації й фаховості за підготовки студентів для якнайкращого розвитку зовнішнього аспекту індивідуальної роботи; для обґрунтування й ефективного застосування в навчанні оптимізації індивідуальної освіти необхідне розкриття її сутності, аналіз внутрішніх процесів, а не тільки зовнішній аспект оптимізації).

Це зумовлює потребу формулювати теоретичні основи індивідуальної роботи студентів у контексті діяльнісного підходу, зокрема координувати зусилля викладачів низки дисциплін; практично спрямовувати індивідуальну діяльність; впроваджувати самостійну функцію навчальної роботи незалежно від типу закладу освіти; розширювати потенційні можливості розвитку студента; інтегрувати навчальну інформацію; формувати навички у студентів самостійно послуговуватися здобутими знаннями у фаховій діяльності; професійними знаннями та навичками, пов'язаними із застосуванням мисленнєвого апарату. Специфіка й тип індивідуальної діяльності залежать від того, за яких умов минає процес індивідуальної діяльності; розроблення варіативних підходів залежно від фаху майбутніх фахівців і забезпечення фахового спрямування навчання.

Процес становлення студента є цілісним. Тут важливі виховні можливості його індивідуальної роботи. В контексті історії на цю проблему майже не зважали, крім певних аспектів, наприклад розвитку індивідуальності мислення. Протягом аналізованого періоду було ґрунтовно переоцінено матеріал для індивідуальної роботи студентів,

найбільше в суспільних науках. Загалом спостерігається позитивна динаміка цього процесу: крім одноманітної індивідуальної діяльності (реферат, доповідь), з'являються інші форми у вигляді есе, кейсу, проєкту, презентації. Водночас замало уваги приділено значенню ознак майбутньої фахової діяльності студента в контексті форм і способів такої роботи. Виявлено тенденцію схожості видів індивідуальної роботи студентів і учнів, що відповідає засаді неперервності освіти.

Встановлено закономірності індивідуальної роботи студентів, сформовані протягом досліджуваного періоду. Перша закономірність – вплив межі сформованості індивідуальної роботи учня на такий самий рівень, коли учень стає студентом. Друга закономірність – взаємозв'язок емпіричного й теоретичного джерела розвитку індивідуальної студентської роботи. Третьою закономірністю передбачено появу геть інших джерел отримання даних для самостійної роботи – інформаційно-комунікаційних технологій. Протягом аналізованого періоду таке співвідношення щоразу змінювалося. Критичний момент полягав у широкому застосуванні комп'ютерної техніки в навчанні та якісно нових способах індивідуальної роботи студентів, спричинених такими змінами. Четвертою закономірністю є потреба наголошувати в індивідуальній роботі студентів на нагромадженні й пошуку даних, на опануванні навичок роботи з такими даними, перетворенні їх в особисті знання, виробленні необхідних вмій. П'ята закономірність полягає в супроводженні інтеграцією й диференціацією суті, форм, методів і засобів реалізації розвитку індивідуальної роботи студента. Зі спостережень за самостійною діяльністю можна дійти висновку, що диференційні й інтеграційні процеси, переплітаючись, супроводжують один одного.

Автор пропонує в історії розвитку самостійної діяльності в українській педагогіці кінця ХХ – початку ХХІ століття виокремити три основні та два допоміжні етапи.

Пропедевтичний етап (до 1991 року), який визначається передумовами, сформованими на час розпаду Радянського Союзу та відродження України як держави. Мета виділення цього етапу – з'ясування стану педагогічної теорії та практики в контексті ідей освіти, в яких почала діяти вітчизняна професійна освіта. Утвердження вкінці 1980-х років фахово-технологічної педагогічної парадигми зумовлено об'єктивно, тим паче, що стрімка зміна в цей час соціально-економічної ситуації в державі зумовила потребу в підготовці фахівців, спроможних нарощувати ефективність фахової діяльності за потреби стрімкої зміни її сутності.

На початку 1990-х років спостерігалася гуманітарна педагогічна парадигма з тенденцією університетизації освіти, впровадженням розширеної моделі підготовки професіоналів, наданням універ-

ситетам статусу основних осередків формування фахових кадрів на базі інтеграції високого рівня ґрунтовної, спеціальної й психолого-педагогічної підготовки, гуманізації й гуманітаризації змісту навчального процесу. Сучасний етап у навчанні фахівців соціально-освітньої галузі є часом гуманітарних технологій на відміну від періоду фахово-технологічного педагогічного зразка.

I етап (1991–1996 рр.) – вхідний або адаптивний період. У цей час досі спостерігається радянська система навчання. Технічні засоби отримання інформації перебувають на зародковому етапі, тому індивідуальна робота полягає у вивченні джерел у бібліотеках, ознайомленні з підручниками, роботі з конспектами, тобто збережено варіанти з радянської педагогіки. На цьому етапі формуються нові напрями дослідження в освіті, пов'язані передусім із відновленням національних цінностей, поширенням ідей розвитку української освіти. Зароджується цілісний підхід до вирішення проблем професійної освіти: фундаменталізації, гуманізації й гуманітаризації. Формується поняттєвий апарат змісту освіти, визначаються педагогічні принципи, починається теоретичний аналіз розрізаних розробок із проблеми.

II етап (1997–2003 рр.) – період активного поширення технічних засобів розмноження інформації: ксероксів, сканерів; палких дискусій у педагогіці щодо значення педагога не як джерела інформації, яке цілком формує світогляд і навчання студента, а як порадирика і консультанта. На цьому етапі здійснена структуризація засад і чинників самостійної діяльності як сукупності передумов і причин, які зумовлюють процес її реалізації у сфері освітньої практики й теорії; виділено основні її напрями. Із кінця 90-х років розпочався етап цілеспрямованого взаємозв'язку ідей змісту професійної освіти, корекція його цілей, оновлення форм, методів і засобів його реалізації. Водночас ці наукові здобутки розрізнені, вимагають систематизації й узагальнення, дослідження ґенези.

III етап (2004–2013 рр.) – стрімкий, майже неймовірний розвиток засобів інформаційних засобів. Більшість студентів уже перейшла на електронні джерела. Трудомістка діяльність студента перетворюється на абсолютно іншу. Тобто інформацію під час цього періоду практично потрібно лише відсортувати. Проблему з отриманням інформації замінює інша проблема: впорядкування безлічі інформації, яка «звалюється» у процесі пошуку в тих самих електронних мережах. Тут студенти також орієнтуються на навчальну програму й лекції викладача. Сутність етапу полягає у взаємному зближенні педагогічних розвідок у галузі діяльності студента та викладача й поширенні інформаційно-комунікаційних технологій, поглибленні методичного аспекту навчання. Особливість цього етапу – розширення функцій

підходу інформаційно-комунікаційних технологій у самостійній діяльності. Досліджуються можливості їх використання у професійній освіті.

IV (прогностичний) етап (із 2014 р. – донині) – попередні процеси суттєво наростають, і в провідних закладах вищої освіти країни фактично нівельоване поняття класичної лекції. У минулому золишаються поняття конспекту лекції й безліч традиційних форм, передусім самостійна робота. Суттєво розширюється перелік методів індивідуальної роботи студента. Якщо на початку 1990-х років переважали реферати, то тепер це портфоліо, есе; геть інші способи на основі ділових ігор, імітаційного моделювання, протягом якого формулюються не лише здобутки вітчизняної педагогіки щодо самостійної діяльності, а й узагальнені, системні уявлення щодо їх інтеграції в освіту.

Висновки. За умов посилення інформатизації освіти та функціонування інтернету на зламі XX – XXI століття наявні якісні зміни, які вимагають актуалізації абсолютно інших підходів до самостійної діяльності. В основу формування тієї чи іншої парадигми педагогіки покладено певні наукові підходи, технології, які відображають історичні, національні, культурні, соціальні, економічні, науково-технічні, гуманітарні та інші тенденції розвитку суспільства. Основні етапи розвитку теорії самостійної діяльності студентів закладу вищої освіти у контексті зміни освітніх парадигм автор поділяє на три основні та два допоміжні. В межах трьох основних він простежує відповідність самостійної діяльності студентів тенденціям розвитку української педагогіки кінця XX – початку XXI століття.

До подальших досліджень автор відносить обґрунтування психолого-педагогічних умов розвитку теорії самостійної діяльності студентів закладу вищої освіти України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондаревская Е.В. Парадигма как методологический регулятив педагогической науки и инновационной практики. *Педагогика*. 2007. № 6. С. 3–10.
2. Гончаренко С. Фундаментальність чи вузький професіоналізм освіти. Дидактика професійної школи : зб. наук. праць / ред. кол.: С.У. Гончаренко (голова) та ін. Хмельницький : ХНУ, 2004. Вип. 1. С. 177–184.
3. Кондрашова Л.В. Профессионально-личностное становление будущего специалиста в образовательном процессе университета. *Вестник СевГТУ*. 2010. Вып. 104. С. 3–6.
4. Бугра А.В. Дидактичні засади індивідуалізації самостійної навчальної діяльності з математичних дисциплін студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. ... к. пед. наук. 13.00.09. Тернопіль, 2016. 20 с.
5. Бенера В. Розвиток теорії і практики самостійної роботи студентів у Львівському університеті (1905–1917 рр.). *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 2. С. 221–232.

6. Ковальчук З.Я. Критерії оптимізації навчання у вищому навчальному закладі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2013. Вип. 23. С. 112–121. Серія «Психологія і педагогіка».

7. Малихін О.В. Організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. 307 с.

8. Муковіз О.П. Формування вмінь самостійної пізнавальної діяльності у студентів педагогічних ВНЗ засобами інформаційних технологій : монографія Умань : ПП Жовтий О.О., 2010. 180 с.

9. Солдатенко М.М. Теоретико-методологічні основи розвитку самостійної пізнавальної діяльності майбутнього вчителя : автореф. дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.04. Київ, 2007. 40 с.